

György Enyedi and Viktória Szirmai: BUDAPEST. A CENTRAL EUROPEAN CAPITAL

London: Belhaven Press

Enyedi György és Szirmai Viktória könyve Budapestről a Világ Városai című sorozatban (szerkesztője Paul Knox) jelent meg és kétséget kizáróan hiánypótló. Budapestet ilyen széles skálán bemutató könyv tudomásunk szerint még nem jelent meg, noha részterületekkel (építészet, lakáskérdés, szociális kérdések, kultúrtörténet stb.) foglalkozó művek, cikkek sokasága látott már a múlt század óta napvilágot.

A kiadvány kézbevételekor rögtön az a kérdés merül fel, hogy voltaképpen kiknek, az olvasók mely rétegének, típusának kívánja bemutatni Budapestet. Minthogy a könyv angolul jelent meg, okkal feltételezhető, hogy a szerzők elsősorban a külföldi olvasókat, s közülük is mindenekelőtt a városi geográfia, a tervezés, építészet és a városi társadalom térbelisége iránt érdeklődő szakmai közönséget célozták meg. Sietünk leszögezni, hogy a könyv nem turisztikai célokat szolgáló bedeker, bár a külföldiek hasznos információkat, pragmatikus útmutatásokat is kaphatnak érdeklődésüknek és látogatásuk céljának megfelelően. Ahhoz, hogy az angolul tudó külföldi látogatóként is eligazodhassék, az egész könyvet el kell olvasnia.

A négy részből és tizenegy alfejezetből álló könyv témáról témára, szisztematikusan mutatja be a város urbanisztikai fejlődését, a szerzők szemléletének megfelelően három szinten: a természeti környezet, az épített környezet és a társadalom, mint a város három fő rendszere összefüggésében. A szerzők, amint az előszóban leszögezik, a „társadalom működésének elsősorban térbeli szempontjaira összpontosítanak”. Az első rész rövid várostörténeti bevezető után először a fizikai környezettel, a környezet mai (szennyezett) állapotával foglalkozik. Az okokat elemezve a súlyos gazdasági válságot, a társadalmi konszenzus hiányát (hiányzó polgári elemek) s a rossz és felelőtlen kormányzati politikát teszik felelőssé ezekért a problémákért. Ezután a hagyományos és történeti városrészeket építészeti megközelítésben mutatja be, néhol sétára is invitálva az olvasót. A második rész „A város lakói” címet viseli. Két fejezetben Budapest demográfiai fejlődését és időben változó városi társadalmát mutatja be, követve a nagy demográfiai változásokat és migrációs hullámokat, a város rohamos előregedését. A városi társadalomról szóló fejezet röviden, bár tömören foglalja össze a kapitalista korszak nagyrészt importált polgárosulását, az eltérő nemzeti eredetű társadalmi csoportok városi elhelyezkedését, a jelentős városi középosztály krónikus hiányát. A háború utáni városi társadalom fő jellegzetességeit a szerzők szemléletes statisztikai táblákkal illusztrálják, kitekintést nyújtanak a településrendszer egészére és a társadalmi tagozódást alakító egyéb gazdasági folyamatokra is, mint például a második gazdaság kialakulása, és a kispolgári rétegek folyamatos lecsúszása. E rész

utolsó fejezete a humánökológiával és a lakáskérdésekkel foglalkozik. A „humánökológia” kifejezést itt túlzottnak érezzük, hiszen a fejezetben voltaképpen a város társadalmi morfológiájáról van szó. Amennyiben az első rész második fejezetét (városrészek) olvasva támadhatott hiányérzetünk a városrészek társadalomtörténetét illetően, itt most mintegy bevezetőképpen a szegregációs problémák elemzéséhez mégis szó esik erről. A könyv harmadik része a „Funkcionális terek” címet viseli. Budapest területi-gazdasági fejlődését mutatja be történeti időmetszetekben táblázatokkal és térképekkel illusztrálva. Külön alfejezetekben foglalkozik a közlekedés, az idegenforgalom, valamint a szolgáltatóipar fejlődésével. Feltétlenül ki kell emelnünk e rész második fejezetét a budapesti agglomeráció történetéről, az agglomerációs települések kezelésének bizonytalanságairól. Ez ismét a szerzők ama szándékát igazolja, hogy a város funkciórendszerének változásait a tágabb makrotérési és makrogazdasági összefüggésekkel együtt lehet csak megérteni. A „Tervek és tervezők” című IV. rész egyik fejezete a városi tervezés mechanizmusainak változásait mutatja be s különös hangsúlyt helyez az államszocializmus centralizált tervezési politikájának problematikusságára. Az utolsó fejezet Budapest igazgatástörténetét mutatja be, térképesítve közli az 1990. évi helyhatósági választások eredményeit, s szót ejt az új önkormányzati rendszerről is.

A külföldi olvasó tehát rendkívül széleskörűen tájékozódhat Budapestről, s egyúttal sajátos műfajt is kap a kezébe. Szakmailag magas színvonalú, de egyúttal turisztikai igényeket is kielégítő olvasmányt élvezhet. A könyv tárgyilagos stílusa, ideológiamentessége mellett nemegyszer élesen kritikus formában fejt ki város- és társadalompolitikai ellenvetéseit. Ezért különösen tompított és vitatható is a szerzők néhány megállapítása a következő fejtegetésből: „Az államszocializmusban a városi térszerkezet kialakításában a piac értékítéleteit a tervezők döntései helyettesítették. Ezek rendszerint szakmai döntések voltak és az ésszerűség érvényesülését célozták a tér kihasználásában (a politikai beavatkozás okozta torzulások nem szükségképpen nagyobbak, mint azok, amelyeket tulajdonnal való spekuláció idéz elő). Mindenesetre az ésszerűség kiindulópontja nem az egyéni használó érdeke, hanem az állami intézményeké (lakótelepek, állami áruházak, kórházak stb.). A kettő gyakran egybeesik, de ez nem garantált. Ezért a tervgazdaságokban gyakran előfordul, hogy hiányzik a megfelelés a funkcionális terek között...”

Összefoglalva: a városi funkciók szférája és térbeli rendszere hasonlóképpen fejlődött a nyugati és az államszocialista városokban, noha bizonyos terek lokációs értékeit eltérő mechanizmusok közvetítették.” (98. old. Az én kiemelésem. – K. Z.) Véleményem szerint a döntések többsége hatalmi érdek által táplált kvázi-szakmai döntés volt, ésszerűtlenségüket éppen a valós igényektől való végletes elrugaszkodás bizonyította. Emellett az is vitatható, hogy egy nyugati társadalomban, a mégannyira piaci körülmények között, de szervezettebben és nagyobb társadalmi kontroll mellett folytatott várospolitikai ugyanolyan torzulásokat idézett-e elő, mint az e feltételeket nélkülöző szocialista.

A könyv szakmailag jól oldotta meg a nem könnyű feladatot, egy világváros sokoldalú bemutatását. Lehetett volna Budapest történetét hagyományosabb módon, kronológiai

szerkezetben is bemutatni, a szerzők azonban más megoldást választottak. Tematikus fejezeteket alakítottak ki, s az egyes témákon belül elemezték az adott probléma történeti alakulását. Így találkozunk a budapesti városrészekkel több ízben is: egyszer építészettörténeti, egyszer társadalomtörténeti megközelítésben, végül pedig a város-tervezés kapcsán. Ugyancsak az egyes fejezetek között elszórva kerül sor a nagyobb történelmi korszakok és fordulópontok (Osztrák–Magyar Monarchia, Trianon) értékelésére is. Szerencsésebb lett volna a könyv bevezető részében ezeknek a Budapest fejlődése szempontjából sorsdöntő időszakoknak nagyobb teret szentelni. Az „urban geography” művelői mindazt megtalálják a könyvben, ami egy kelet-európai nagyváros urbanisztikai fejlődéséhez hozzátartozik, a város élete iránt érdeklődők viszont kevesellhetik a szociográfiai, kultúr- és életmódtörténeti és művészeti elemeket. A város történetét és társadalmát bemutató részeket színesebbé tette volna, ha több helytörténeti és irodalmi vonatkozású részlet is szerepelt volna ezekben (a Mátyás templomról és a Halászbástyáról csupán annyi említés történik, hogy építészetileg dekoratívak, a Vérmezőnél viszont nem esik szó a magyar jakobinizmusról stb.). Jobb és bővebb képanyaggal a nem magyar olvasó számára talán életszerűbbé válhatott volna az az élmény, amit mi egyedinek, „budapesti”-nek, csodásnak érzünk.

